

Janez Stergar

ZVEZA KOROŠKIH PARTIZANOV TER NJENA VLOGA V DRUŠTVENEM ŽIVLJENJU IN V POLITIČNEM ORGANIZIRANJU KOROŠKIH SLOVENCEV

Uvodno pojasnilo

Pri nedominantnih družbenih skupinah, in slovenska narodna manjšina na Koroškem je taka skupina, imata društveno življenje in interesno povezovanje v različne organizacije prav poseben pomen. V zadnjem poldrugem stoletju so se društva potrdila kot pomemben instrument socializacije pripadnikov manjšinske skupnosti, kot nosilci zavesti o manjšini-subjektu ter kot orožje v boju proti raznovrstnim asimilacijskim pritiskom. Tako na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani (dalje: INV) v okviru raziskovalne naloge »Družbenopolitični procesi znotraj slovenske manjšine v Avstriji po letu 1955« poteka tudi analiza delovanja nekaterih najpomembnejših povojnih društev in organizacij koroških Slovencev.

Mednje sodi tudi združenje nekdanjih koroških protinacističnih borcev. Združenje je bilo ustanovljeno v začetku leta 1946, od leta 1952 pa deluje pod imenom »Zveza koroških partizanov – Verband der Kärntner Partisanen« (dalje: ZKP). V poglavju raziskovalne naloge¹ uvodoma ugotavljamo, da zgodovinske literature o štirih desetletjih delovanja koroške partizanske organizacije ni ravno na pretek. V tem času pa se je ob ohranjenem arhivskem gradivu nabralo na stotine časopisnih člankov in priložnostnih zapisov. Posebej dobro je dokumentirano delovanje ZKP, odkar je leta 1967 v Ljubljani začela izhajati revija »Vestnik (odbora) koroških partizanov«. Glasilo koroških partizanov z obeh strani jugoslovansko-avstrijske meje je povezano predvsem z imenom medvojnega političnega voditelja koroškega narodnoosvobodilnega boja inž. Pavla Žaucerja Matjaža (1914–1986). Na voljo imamo tudi dve informativni in razmeroma obsežni kroniki povojnega delovanja koroških partizanov. Prvi del do konca leta 1971 je napisal predvojni komunistični revolucionar in znani partizanski voditelj Karel Prušnik Gašper² (1910–1980), avtor spominov na koroško

¹ Janez Stergar: Zveza koroških partizanov (ZKP). Ljubljana 1986, 75 str., 9 str. op., 7 str. biografij, 3 str. bibliografije

² Karel Prušnik Gašper: Rojstvo in življenje Zveze koroških partizanov. – Vestnik koroških partizanov (dalje: VKP), Ljubljana 3/1970, št. 1–2, s. 36–42; 4/1971, št. 1–2, s. 66–78; št. 4, s. 36–42 in 5/1972, št. 3, s. 36–59 (z bibliografijo za leta 1946–71). Skrajšan ponatis: Slovenski vestnik (dalje: SV), Celovec 28.10. – 18.11.1977

NOB »Gamsi na plazu« ter od leta 1947 do svoje smrti predsednik koroške partizanske organizacije. Drugi del kronike za obdobje 1972–1980 je objavil Jožko Kežar³ (1927–1984), dolgoletni tajnik ZKP.

O prvih začetkih borčevske organizacije na Koroškem dosedANJI pregledi ne poročajo podrobneje, marsikateri datum ali podatek v literaturi pa je netočen⁴. Ustanovni sestanek »Društva koroških partizanov« (dalje: DKP) je bil 7. 2. 1946 (po drugem viru 6. 2. 1946) v Celovcu, ko je okrog 150 nekdanjih partizanov izvolilo pripravljalni odbor z dr. Luko Sienčnikom (r. 1904) kot predsednikom. Ustanovni občni zbor DKP je 6. 3. 1946 za predsednika ZKP izvolil Franca Primožiča Marka (1915–1963), ki je program novega društva strnil takole: »Slovenski in avstrijski partizani so se skupno borili proti fašizmu, oni so danes poklicani, da ustvarijo trden most razumevanja in prijateljstva med obema narodoma.« Že 29. 3. 1946 pa so predstavniki britanskih zasedbenih oblasti na Koroškem predstavnikom DKP in Pokrajinskega odbora OF za Slovensko Koroško sporočili, da delovanja DKP ne bodo dopustili, ker naj bi po britanski presoji šlo za »organizacijo, ki namerava uporabiti oboroženo silo«.

Po osemnajstmesečni uradni prepovedi delovanja – to je bilo hkrati obdobje napadov neonacističnih tolpa na posamezne nekdanje partizane, številnih policijskih preiskav, aretacij in sodnih obsodb – se je 23. 9. 1947 na občnem zboru v Celovcu sestala »Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške« (dalje: ZBPSK). Na novo izvoljenega predsednika Karla Prušnika Gašperja pa je že 8. 11. 1947 britansko vojaško sodišče obsodilo na leto dni zapora, ker je ob odkritju partizanskega spomenika v Šentrupertu pri Velikovcu (St. Ruprecht) kritiziral ravnanje britanskih in ameriških zasedbenih sil v Avstriji.⁵

V raziskovalni nalogi smo nato sledili razvoju koroške borčevske organizacije do leta 1986. Tu naj naštejemo le naslove podpoglavij, ki opozarjajo na poglobitve časovne mejnike, kot smo jih lahko opredelili ob raziskavi gradiva, ki ga hranimo na INV: Novo ime – Zveza koroških partizanov (1952), Ob podpisu Avstrijske državne pogodbe (1955), Šestdeseta leta, Zaostritve v začetku sedemdesetih let, Ob ugotavljanju manjšine in uvajanju sedmojulijske zakonodaje, Konec sedemdesetih let, Prelomno leto

³ Jožko Kežar: Življenje in delo Zveze koroških partizanov v Celovcu. – VKP 15/1981, št. 2–3, s. 58–63; št. 4, s. 25–43; 16/1982, št. 2, s. 21–29 in št. 3, s. 11–24

⁴ Še največ o ustanavljanju doslej Anton Zorn: Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950, Ljubljana 1968 (tipkopijsna disertacija)

⁵ Podrobneje v objavi prvega dela poglavja raziskovalne naloge o ZKP: Janez Stergar, Organizacija koroških partizanov v prvem desetletju po vojni. – VKP 20/1986, št. 1–2, s. 49–65. Skrajšana redakcija pregleda od leta 1946 do ustanovitve ZBPSK septembra 1947 (brez znanstvenega aparata): Janez Stergar, Vojne rane so bile še sveže. Ob štiridesetletnici ustanovitve Zveze koroških partizanov na avstrijskem Koroškem. – TV 15, naš tovariš, Ljubljana 20.3. in 27.3.1986

1980, Začetek osemdesetih let, Oživiljanje protipartizanske gonje, Obdobje 1983–1986⁶. Vsa podpoglavja raziskovalne naloge so seveda opremljena z ustreznimi opombami, za celotno poglavje o ZKP je bil pripravljen izbor biografskih skic glavnih akterjev ter izbor literature.

Za pričujočo objavo smo pripravili redakcijo zaključnih petih podpoglavij.

Opredelitev partizanske organizacije v statutih in programu

Za presojo o uspešnosti štiridesetletnega delovanja koroške partizanske organizacije je treba nekaj povedati o statutarno določenih ciljih ZKP in njenih predhodnic.

Karel Prušnik Gašper je v svojem pregledu⁷ obširno povzel namen in cilje DKP na podlagi vloge za dovoljenje delovanja društva iz marca 1946. Jezik izvirnega poglavja »Namen in cilj društva« v arhiviranih pravilih DKP je nekoliko bližji tedanjemu času neposredno po vojni; kolikor vemo, pravila (na samo dveh straneh!) še niso bila objavljena, zato si poglavje oglejmo v celoti: »Društvo ima namen združiti vse bivše partizane, čuvati in gojiti pravega partizanskega bojnega duha, delati na iztrebljenju nacionalsocijalistične ideologije, na odstranitvi vseh nosilcev te ideologije iz javnega življenja in skrbeti za to, da bodo vsi vojni zločinci čimprej prejeli zasluženo kazen. Društvo hoče s tradicionalnim bojnim duhom med svojim članstvom doseči z vzgojo vse socialne in narodne pravice in se hoče z vsemi silami boriti proti vsakemu pojavu sila (nasilja – op.) in tlačanstvu, posebno pa proti vsem nepraviciam in krivicam, katere so bile ali so še naperjene proti antifašističnim borcem. Društvo hoče obdržati tradicionalno tovarišstvo partizanov, katero je bilo najplemenitejša lastnost partizanov v boju proti fašizmu. Dalje ima društvo namen popularizirati partizanski pokret in čuvati spomin na vse padle tovariše. Društvo bo zbiralo podatke o partizanskih bojih, kakor tudi podatke o naših žrtvah in junaških dejanjih. Društvo ima dalje namen podpirati partizane – invalide, pomoči potrebne družine, vse siromašne bivše partizane in vse one, ki so podpirali partizane in vsled sodelovanja s partizani bili žrtve nacionalsocijalističnega nasilstva. Skrbelo bo, da se najdejo vsi grobovi padlih partizanov in žrtev osvobodilnih bojev in da bodo ti grobovi oskrbovani. Društvo ima namen prirediti kulturne in zabavne prireditve in skrbeti za kulturno vzgojo po okrajih in grupah. Društvo bo zbrani material objavilo, ravnatoko prispevke članstva in svojega dela.«⁸

⁶ Del poglavja raziskave o ZKP za leta 1980–86 bo predvidoma objavljen v VKP 21/1987, št. 1–2

⁷ V opombi 2 citirano Prušnikovo delo, VKP 3/1970, št. 1–2, s. 36–37

V pravih DKP res ni bilo govora o uporabi »oborožene sile«, ki so jo britanske zasedbene oblasti navajale v svoji obrazložitvi prepovedi delovanja DKP. Pač pa lahko zaslutimo samoobrambno funkcijo, ki naj bi jo društvo tudi opravljalo. Janez Wutte Luc (r. 1918), nekdanji partizan na Svinški planini, od leta 1980 pa predsednik ZKP, se spominja, da so bili napadi nemškonacionalnih in neonacističnih pretepaških skupin »Wurffkomand« povod za ustanovitev borčevskega združenja: »Prav zaradi nove nacistične gonje smo se morali organizirati, postaviti obrambne skupine, ki so zaščitile naše prireditve in ljudi pred napadi teh surovih tolp.«⁹

Še manj govorijo o oblikovanju oboroženih obrambnih skupin »Statuti in program« ZBPSK z dne 26. 6. 1947, ko so – tokrat uspešno – ponovno pripravljali ustanovitev oziroma obnovitev koroške borčevske organizacije. Ker so tudi »Namen in cilji zveze« iz leta 1947 dokumentarno pomembni in v literaturi malo znani, si ta 2. člen novih statotov (v primerjavi s predhodnimi so nekoliko podrobneje strukturirani) oglejmo v celoti: »Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške ima namen združevati vse bivše organizirane aktivne člane odpora proti nemškemu fašizmu; gojiti in dvigati protifašistično ter demokratično miselnost, v ta namen vršiti sestanke, prireditve ter izdajati literaturo; sodelovati pri dokončnem izkoreninjenju nacistične in velikonemške miselnosti; iskati stike in sodelovanje s sličnimi organizacijami drugih dežel z namenom, da se na ta način utrjuje prijateljstvo z drugimi narodi; utrjevati antifašistično in demokratično enotnost z avstrijskim narodom; skrbeti in podpirati pomoči potrebne partizanske invalide ter vdove in sirote po padlih partizanih.«¹⁰ Statutarni cilji iz let 1946 in 1947 so jasno zapisani in ne potrebujejo posebnega komentarja. Za širši oris časa in tedanjega položaja koroških Slovencev pa tu ni mesta.

K zahtevi avstrijskih oblasti z dne 13. 4. 1949, naj ZBPSK v roku enega meseca iz svojega imena izpusti teritorialno opredelitev »Slovenske Koroške«¹¹, pa le dodajmo pojasnilo, da je bila zahteva prav verjetno v zvezi z

⁸ Dokumentacija INV hrani kopijo pravil DKP iz arhiva Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu (dalje: SZI), fond C, fasc. VII, mapa 2, dok. [I.] 13 (a)

⁹ Govor predsednika ZKP Wutteja na proslavi štiridesetletnice organizacije v Celovcu 23.3.1986 je povzet v članku: Prežeti s ponosom in miroljubnim človečanstvom. – VKP 20/1986, št. 1–2, citat na str. 10. Na obrambni aspekt ustanovitve DKP je avtorja v pismu 17.3.1986 in v pogovorih spomladi 1986 opozoril tudi Drago Druškovič (r. 1920), ki je bil kot partizanski prvoborec leta 1944 poslan na politično in kulturno delo na Koroškem, kjer je ostal do leta 1948.

¹⁰ Kopija statotov in programa ZBPSK iz arhiva SZI, fond C, fasc. VII, mapa 2, dok. [I.] 14 je tudi v dokumentaciji INV. Namen in cilje zveze povzema Anton Zorn v disertaciji iz op. 4, str. 263; kot hranitelja dokumenta navaja le »neurejeni arhiv INV«.

¹¹ Kopija Spomenice Pokrajinskega odbora OF za Slovensko Koroško konferenci sveta zunanjih ministrov v Parizu z dne 3.6.1949 iz arhiva SZI, fond C, fasc. I, mapa 8, dok. 51 je tudi v dokumentaciji INV.

ugodnim zavezniškim obravnavanjem avstrijske želje po nespremenjenosti meje z Jugoslavijo in z odklanjanjem vsake zahteve po posebnem avtonomnem statusu južnega, narodnostno mešanega oziroma slovenskega dela Koroške. Kot je rečeno v uvodu, se je »Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške« leta 1952 (torej tri leta po sprejemu odločitve o ohranitvi predvojnih avstrijskih meja, a še tri leta pred formalnim podpisom Avstrijske državne pogodbe) dejansko preimenovala v »Zvezo koroških partizanov«. Opredelitev »za Slovensko Koroško« je tedaj iz svojih nazivov opustila še vrsta slovenskih koroških organizacij.

Tu ne bomo sledili razvoju pravil ZKP skozi štiri desetletja. Prav pa je, da omenimo leta 1981 sprejeti sklep o pomladitvi članstva. Sklep je formalno potrdil občni zbor ZKP 19. 11. 1983. Zato je bilo treba spremeniti pravila, ki jih je zadnjič pred tem z odločbo Vr-1288-1/74 dne 20. 5. 1974 potrdila varnostna direkcija za zvezno deželo Koroško. Po novem se članstvo ZKP ne deli več na redno in izredno, ampak lahko postanejo redni člani zveze »1. vsi koroški partizani, ki so se aktivno borili proti fašizmu, 2. vsi aktivisti protifašističnega boja, 3. vsi, ki soglašajo s cilji zveze«. Ob nekaterih manj pomembnih formalnih dopolnitvah pravil ZKP je omenjeni občni zbor sprejel, varnostna direkcija pa z odločbo Vr-593-1/83 z dne 28. 11. 1983 »ni prepovedala« še dopolnitve ciljev ZKP s »podpiranjem gibanja za mir«. ¹²

»Zveza koroških partizanov – Verband der Kärntner Partisanen« s sedežem v Celovcu ima tako po členu 2 sedaj veljavnih »statutov in programa« naslednje namene in cilje: »Združevati vse bivše aktivne člane odpora proti fašizmu; gojiti in dvigati protifašistično in demokratično miselnost v smislu tradicije in zgodovine NOB, v ta namen vršiti sestanke, prireditve ter izdajati literaturo; sodelovati pri dokončnem izkoreninjenju nacistične in velikonemške miselnosti; podpirati gibanje za mir; iskati stike in sodelovanje s sličnimi organizacijami drugih dežel z namenom, da se na ta način utrjuje prijateljstvo z drugimi narodi; utrjevati antifašistično in demokratično enotnost z avstrijskim narodom; skrbeti in podpirati pomoči potrebne partizanske invalide ter vdove in sirote po padlih partizanih; oskrbovati partizanska grobišča in skrbeti za ohranitev partizanskih spominskih obeležij.«

Povedali smo že, kdo lahko postane član ZKP. Posebej je v pravilih še določeno, da spol, stan, stranka, vera ali narodnost ne morejo biti ovira za sprejem, pač pa »člani zveze ne morejo postati oni, ki so bili člani NSDAP in njenih formacij. O izjemnih slučajih odloča samo 2/3 večina Glavnega odbora« (člen 6). GO lahko tudi sicer »zavrne sprejem v članstvo brez navedbe vzroka« (člen 7). Kar tu omenimo, da je imel ZKP ob svoji štiridesetletnici spomladi 1986 okoli 400 članov, od katerih jih je bilo nekaj nad 50

¹² Nemški in slovenski »Statuti in program« z dne 19.11.1983 ter navedeni odlok varnostne direkcije so v arhivu ZKP v Celovcu; kopije hrani tudi dokumentacija INV.

mladih, ki sami niso sodelovali v NOB. Na občnem zboru leta 1983 je bilo nekaj mladih izvoljenih tudi v glavni odbor ZKP.

Člen 11 »Statutov in programa« ZKP določa, da se redni občni zbor sestane enkrat letno, izredni občni zbor pa »mora biti sklican, če zahteva to 1/3 rednih članov. Glavni odbora mora tekom 14 dni po sprejemu zahteve sklicati občni zbor. Občni zbor je sklepčen, če je navzoča najmanj 1/3 članov«; sklepa z navadno večino glasov, le o spremembi statutov in razpustu zveze sklepa z dvetretjinsko večino. Členi 12–15 določajo še, da vsaka tri leta občni zbor izvoli Glavni odbor s predsednikom, z dvema namestnikoma predsednika, s sekretarjem, z blagajnikom ter z do 20 člani, dalje tričlanski kontrolni odbor, medtem ko 4 člane razsodišča vsakič določita obe sprti stranki (GO le določi predsednika, če se člani razsodišča o njem ne morejo zediniti). V primeru razpusta ZKP »pripada premoženje Zvezi slovenskih izseljencev«.

Organiziranost ZKP in njeno mesto med koroškimi slovenskimi organizacijami

V uporabljeni dokumentaciji smo evidentirali naslednje celovške naslove ZKP v preteklih štirih desetletjih: Salmstrasse 6, Spitalgasse 12, Gasometergasse 10 in Tarviserstrasse 16 (od začetka leta 1986). Na zadnjih dveh naslovih je ZKP delila prostore z Zvezo slovenskih organizacij na Koroškem (dalje ZSO), neposredno naslednico koroške OF. Ker ima ZKP le enega stalno nastavljenega uslužbenca, je razumljivo, da je večina dela pri organizaciji opravljenega na amaterski podlagi, pri večjih akcijah in prireditvah pa ZKP potrebuje tudi pomoč krovne organizacije ZSO. Prek ZSO prejema zveza tudi subvencije iz matične Slovenije, saj samo iz sredstev pristopnin, članarin in dohodkov prireditev ne bi bilo mogoče financirati vse razvejane in pestre dejavnosti ZKP.

V primerjavi z nekaterimi drugimi organizacijami koroških Slovencev je ZKP »stanovska organizacija« in ima – kljub spremembam v zadnjem času – še vedno zelo specifično starostno in poklicno sestavo: aktivni udeleženci NOB so sedaj vsi že v letih, izobrazbe in poklica pa borci v povojnih letih niso tako močno menjali, kot to velja za slovensko narodno skupnost na Koroškem v celoti. Tudi v vodstvu ZKP se je pretežno ohranila »ljudskost«, kot jo je dolga desetletja predstavljal Karel Prušnik Gašper in kot je pri večini ostalih organizacij koroških Slovencev vsaj v zadnjem desetletju ni več. Ta »ljudskost« – če ji že tako rečemo – ima svoje prednosti, prinaša pa tudi vrsto težav. Kritičen sociolog bi verjetno pri ZKP opazil tudi nekaj prenašanja partizanske (vojaške) organiziranosti v današnji čas. Določeno mero avtoritarnosti in vodenju ZKP gre na drugi strani morda pripisati neoporekani izjemnosti in moči osebnosti Gašperja in njegovih najožjih sodelavcev in naslednikov.

Da bi organizacija dosegla bolj neposreden stik s svojim članstvom, so na občnem zboru 15. 11. 1980 sklenili osnovati področne odbore ZKP. V

letu dni so odbore izoblikovali za osem področij: Pliberk (Bleiburg), Železna Kapla (Eisenkappel), Šentprimož v Podjuni (St. Primus), Sele (Zell), Slovenji Plajberk (Windisch Bleiberg), Borovlje (Ferlach), Šentjanž v Rožu (St. Johann) – Kotmara vas (Köttmannsdorf) in Šentjakob v Rožu (St. Jakob i. R.); delokrog področnega obora Šentjakob sega tudi v Ziljsko dolino. Nekateri odbori delujejo živahno, vsaj po časopisnih poročilih pa delo drugih ni enako uspešno.

Preden zapišemo še nekaj opažanj glede mesta ZKP med slovenskimi koroškimi organizacijami in različnih povezav in stikov ZKP, naj iz analize oživljanja protipartizanske gonje na Koroškem¹³ povzamemo opozorilo o omalovažujočem ali odklonilnem odnosu do slovenske in koroško-slovenske NOB in s tem do dejavnosti ZKP pri delu samih koroških Slovencev. Ali gre pri negativnem odnosu za taktične premisleke, za osebne in družinske zamere, za vpliv povojne slovenske belogardistične oz. domobranske emigracije, za rezultat načrtne in masivne nemško-nacionalne in neonacistične kampanje, za odsev publicistično razgretih razprav o nekaterih temnih plateg NOB v matični Sloveniji, za take in drugačne ideološke pomisleke ali za kombinacije teh zadržkov, je pri vsakem konkretnem primeru brez podrobnega študija težko presoditi. Zato naj samo naštejemo nekaj zabeleženih oblik, ob katerih so se večkrat lomila tudi publicistična kopja v zamejskem tisku.¹⁴ Tu gre npr. za izrinjenje neposredne omembe partizanstva in partizanske pesmi iz scenarija osrednje prireditve Kulturnih dni koroških Slovencev v Ljubljani, za odklanjanje nastopa Koroškega partizanskega pevskega zbora na skupnih narodnih prireditvah, za ne vključitev razstave o partizanskem Znanstvenem inštitutu v program Koroških kulturnih dni ipd. Aktivisti ZSO, Slovenske prosvetne zveze (dalje: SPZ) in ZKP – organizacij torej, ki nadaljujejo tradicijo OF – bi znali dodati res še marsikaj podobnega, kar običajno tudi ne pride v javnost. Če je pismo bralca, ki ga v prostorih Kluba slovenskih študentov in študentk na Dunaju motijo »Titovi plakati in parole« ter zvezda, v »Slovenskem vestniku« velika izjema, je bodic, ki izpričujejo partizanstvu nenaklonjeno miselnost posameznih avtorjev najti več že v »Našem tedniku«, glasilu Narodnega sveta koroških Slovencev (dalje: NSKS), še več v publikacijah celovške Mohorjeve družbe.

Partizanstvu nenaklonjenemu pisanju v emigrantskem tisku Mohorjeve družbe in v njenih koledarjih se v zadnjih štirih letih pridružuje še izdajanje nove revije »Celovski zvon«. Najbolj znano in značilno je vsekakor

¹³ Janez Stergar: Oživljanje gonje proti NOB in proti partizanskim tradicijam na avstrijskem Koroškem, elaborat INV, 25 str., Ljubljana 16.12.1985. Analiza je deloma povzeta v enem izmed podpoglavij raziskave o ZKP iz op. 1. V obsežnejši redakciji bo predvidoma izšla leta 1987 v reviji Borec.

¹⁴ Viri so podrobneje navedeni v elaboratu iz op. 13; hrani jih dokumentacija INV.

pisanje sourednika dr. Petra Milloniga, koroškega Slovence iz New Yorka, ki je za marčno številko 1985 prispeval uvodnik k nesoglasjem ob javni manifestaciji v obrambo dvojezični šoli v Celovcu 17. 11. 1984. Mladi koroško-ameriški izobraženec je mdr. zapisal: »Nastop partizanskega pevskega zbora v letu 1984 na tleh demokratične države je neprimerno početje. Živimo v zgodovinskem ambientu, ki nima podobnosti s časom, v katerem je imelo partizanstvo v določenem pogledu svojo upravičenost – in tu je nujno, da opozorimo na razliko med bojem proti okupatorju na Koroškem, ki ni bil navezan na nobene druge politične načrte, in med bojem proti hitlerizmu v drugih slovenskih krajih, kjer so taki načrti obstajali. . . . Zakaj torej poje partizanski pevski zbor na Koroškem, zakaj sploh poje? Ali ni bilo že stokrat zapisano, da se nočemo boriti s sredstvi preteklosti za neaktualne cilje z namenom prejšnjega stoletja?«

Ob svoji petletnici je Koroški partizanski pevski zbor (dalje: KPPZ; zbor je nastal jeseni 1980 v okrilju ZKP, vključen pa je tudi v SPZ) v brošuri¹⁵ navedel najbolj značilne primere za polarizacijo mnenj ob KPPZ kot sedaj najbolj izpostavljenem strelovodu za pomisleke, zadržke ter bolj ali manj odkrite napade na tradicije koroškega partizanstva, a tudi revolucionarnega mednarodnega delavskega gibanja, saj v preteklih razhajanjih ni šlo le za partizansko pesem, ampak tudi za Internacionalo. Omenimo pomisleke proti partizanski pesmi na slovenskih prireditvah nasploh, bojazen, da bi ustanovitev KPPZ razbijala že obstoječe zборе, zavrnitev prošnje KPPZ za vadbo v prostorih Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu, omenjena nesoglasja ob manifestaciji v obrambo dvojezični šoli novembra 1984, nepristajanje NSKS na vključitev KPPZ v skupno praznovanje 40. obletnice svobode in zmage nad fašizmom, na očitke posameznikov (»tudi nekaterih Kladivarjev«), da partizanska pesem ne poziva k miru in k protestu zoper sodobne krivice v svetu.

Ob zadnji pripombi lahko dodamo, da skupina okoli lista »Kladivo«, ki jo v glavnem sestavljajo mladi slovenski koroški komunisti, pretežno tudi člani KPA, s svojimi člani sicer sodeluje pri KPPZ. Kladivarji vztrajno opozarjajo na idejno diferenciacijo med koroškimi Slovenci ob njihovem odnosu do NOB oziroma odnosu do koroškega partizanstva in na odsev te diferenciacije na sodobno manjšinsko dogajanje (nacistično preganjanje, neoboroženi odpor zoper njega, pregon koroških slovenskih družin v rajh in selške žrtve npr. tako ali tako vsi koroški Slovenci ocenjujejo enotno!).

Na uvodnik »Celovškega zvona« so odgovorili med drugim tudi na občnem zboru ZSO 21. 4. 1985, ko je predsednik nadzornega odbora ZSO Lipej Kolenik Stanko (r. 1925), partizanski invalid, dejal: »Z očitki nekaterih, da smo preveč 'zazrti' v preteklost, se nikoli ne bomo strinjali. Ponosni smo na našo slavno preteklost, ko smo s svojimi žrtvami doprinesli tudi k zopet-

¹⁵ Koroški partizanski pevski zbor Celovec, 1980–1985. Celovec 1985

nemu rojstvu današnje Republike Avstrije in svobodi vseh zatiranih narodov v Evropi. Zato je posebna dolžnost in skrb Zveze slovenskih organizacij in njenega glasila 'Slovenskega vestnika' vedno zopet pisati in objavljati podatke in dogodke iz časa borbe proti fašizmu, iz časa trpljenja in umiranja ljudi za svobodo. Prav bi bilo, da bi 'Slovenski vestnik' pisal več tudi o tem, kaj so delali izdajalci v drugi svetovni vojni, kako je lahko prišlo do sodelovanja z okupatorjem med Slovenci. Mislim, da ima mladi rod pravičico, da to zve in da je pravilno informiran. Zveza slovenskih organizacij se bo morala kot naša krovna organizacija odločno postaviti po robu sramotnemu in blatenju našega osvobodilnega boja«. ¹⁶

S Kolenikovim citatom lahko nadaljujemo razpravljanje o odnosu med ZKP in ZSO. ZKP je ena izmed ustanovnih članic ZSO, prav gotovo tudi ena izmed pomembnejših in najbolj dejavnih. Tesno povezanost partizanske organizacije z ZSO in njenima predhodnicama (OF in DFDL – Demokratična fronta delovnega ljudstva) izpričujejo tudi številne osebne povezave v preteklosti in sedanjosti. Lipej Kolenik ni le predsednik NO ZSO, ampak hkrati tudi podpredsednik ZKP, predsednik KPPZ, funkcionar v prosvetni in združni organizaciji. Predsednik ZKP Janez Wutte Luc je bil do nedavnega hkrati tajnik oz. podpredsednik ZSO. Če posežemo z nekaterimi primeri še dlje nazaj, lahko navedemo predsednika ZKP Karla Prušnika Gašperja, ki je bil hkrati sekretar PO OF in nato stalno vsaj odbornik ZSO. Dr. Franci Zwitter je bil predsednik SPZ, predsednik DFDL in predsednik ZSO, v partizanski organizaciji pa je bil dolgoletni odbornik, 1946 njen podpredsednik in 1950–52 tudi njen sekretar. Andrej Haderlap je bil hkrati tajnik PO OF in tajnik DBPSK. Vrsto funkcij v drugih organizacijah je opravljal predsednik pripravljalnega odbora DKP in nato podpredsednik ZBPSK in ZKP (kot se je pač spreminjalo ime borčevske organizacije) dr. Luka Sienčnik. Posebej še v prvih povojnih letih so bili nekdanji koroški partizani in člani obora DKP, DBPSK oziroma ZKP hkrati še predsedniki slovenskih koroških prosvetnih, mladinskih in ženskih organizacij. Podrobnejši pregled, statistiko in analizo bi bilo treba še pripraviti, trditev o kadrovski prepletenosti pa drži. Povsem logično je tudi, da so po vojni odborniška mesta v slovenskih organizacijah prevzeli možje in žene ter fantje in dekleta, ki so se najbolj dosledno izkazali v borbi proti fašizmu in ki so v nekaterih primerih že med vojno opravljali vodilne funkcije v OF in njenih množičnih organizacijah.

Eden izmed dokazov za »ljudskost« ZKP je prav gotovo velika udeležba na njenih prireditvah. Mirno lahko ugotovimo, da so bila največja slovenska zborovanja na prostem v povojnem obdobju na Koroškem v veliki meri, morda celo v večini, prireditve partizanske organizacije (za zadnje desetletje in pol je treba presežnik glede števila udeležencev relativizirati

¹⁶ Gradivo za občni zbor ZSO 21.4.1985 v Celovcu, dokumentacija INV

vsaj z opozorilom na veliko zastopanost ljudi iz SR Slovenije med zborovalci in pohodniki, kar pa seveda velja tudi za množične prireditve drugih slovenskih koroških organizatorjev). Na teh shodih pa niso zavzemali stališč do različnih političnih, gospodarskih in kulturnih vprašanj le govorniki ZKP, ampak tudi predstavniki drugih organizacij koroških Slovencev, še posebej ZSO in njenih predhodnic. Ob tem lahko ugotovimo visoko stopnjo soglasja v javno izraženih stališčih ZKP in ZSO. V internih razpravah sta obe organizaciji zastopali tudi različna stališča, še posebej v posameznih konkretnih in taktičnih vprašanjih manjšinske politike. Največkrat pa niti ni šlo za različna stališča obeh organizacij, ampak mnogo bolj za različne poglede posameznih funkcionarjev.¹⁷

Odnos med ZKP in ZSO bi v določeni meri lahko primerjali z odnosom ZZB in SZDL v matični Sloveniji. Nekaj razlik seveda je. ZSO ne deluje kot večinska družbenopolitična organizacija z ustavno opredeljenimi dolžnostmi in možnostmi odločanja. V ZSO prav tako ni nikakršne avantgardne organizacije in ne enotne organizacije delavskega razreda (kot sta to v SZDL ZK in ZS). Poklicno oziroma stanovsko so znotraj ZSO organizirani predvsem kmetje, medtem ko delovanja društev intelektualcev, zgodovinarjev in geografov, pravnikov, šolnikov in stanovsko organiziranih podjetnikov in delavcev v ZSO neposredno ni močnejše čutiti. Toliko o strukturi ZSO, ker postavljamo tezo, da je ZKP v določeni meri in v določenih obdobjih dejansko odigrala vlogo idejne avantgarde v frontni organizaciji koroških Slovencev (v OF, DFDL, oziroma v ZSO).

Verjetno tudi ne bi bilo težko dokazati, da je bil delež komunistov (članov KPS, članov KPA, neorganiziranih) v ZKP večji kot v katerikoli drugi organizaciji koroških Slovencev. Razloge za to gre seveda iskati še v času NOB, iz katerega izvira prvotno članstvo koroške partizanske organizacije. Vsaj nekaj indicij v preglednem gradivu nas navaja na misel o določenem »sektašenju« komunistov, posebej v prvem obdobju razvoja organizacije. Odnos KPA do koroškega vprašanja, do organizacij koroških Slovencev in posebej do ZKP je seveda pomembno vprašanje, a ga v okviru te raziskave ne moremo v celoti izmeriti. Nekaj o informbirojskih časih smo zapisali v podpoglavju naše raziskave¹⁸, nekaj o stikih s komunistično odporniško organizacijo še sledi. Tu naj navedemo le citat, ki opredeljuje še veljavno stališče KPA. Sekretar CK KPA Erwin Scharf, sam bivši partizan, je na jubilejnem občnem zboru ZKP 12. 11. 1977 dejal v svojem pozdravu (po zapisu Jožka Kežarja), »da so avstrijski protifašisti dobili možnost oboroženega boja proti fašizmu šele z vključitvijo v jugoslovansko

¹⁷ Predvsem iz razgovorov ob pripravi pričujoče raziskave je bilo mogoče izvedeti za razhajanja ob posameznih kadrovskih rešitvah v manjšinskih organizacijah in ustanovah ter ob odločanju za dvojezične napise na partizanskih spomenikih (dvojezičnost je zagovarjal predsednik ZKP Karel Prušnik Gašper).

¹⁸ Primerjaj v op. 5 navedeno Stergarjevo objavo v VKP 20/1986, št. 1–2, s. 49–65.

vojsko. Erwin Scharf je še poudaril, da se na Koroškem boj še nadaljuje, ker se je treba boriti za uresničitev člena 7 avstrijske državne pogodbe in proti porajajočemu se neonacizmu. Dejal pa je še, da je njihova partija z nami, zato je treba tudi še danes iti skupaj s koroškimi partizani in vsemi demokrati v boj za demokracijo in enakopravnost manjšin.¹⁹

Glede na svoj zgodovinski nastanek in v skladu s svojimi pravili ZKP brez ločevanja vključuje tudi verne in nekatere tradicionalno-konservativno usmerjene nekdanje partizane in borce protifašističnega odpora. Ne glede na včlanjenje ZKP v ZSO so nekateri člani ZKP tudi dejavni pripadniki NSKS (skupine iz Sel, Globasnice in še od kod), kar bi bilo togo gledano nemogoče. Zadržanje NSKS do ZKP je Karel Prušnik Gašper za prvo obdobje delovanja NSKS (»pod pokroviteljstvom angleških zasedbenih oblasti in jugoslovanskih deportirancev«) označil kot »skrajno sovražno«,²⁰ kar je lahko dokumentirati tudi s pisanjem glasila NSKS. Nadaljnega razvoja odnosov nismo podrobno analizirali. Vsaj septembra 1975 pa je tudi ustanovitelj in predsednik NSKS dr. Joško Tischler že prisostvoval »partizanski« prireditvi ob podelitvi Titovih spominskih medalj slovenskim koroškim protifašističnim borcem.²¹ Od izvolitve za predsednika NSKS 15. 5. 1976 ima korektno odnose z ZKP dr. Matevž Grilc, kar velja tudi za večino ostalih sedanjih funkcionarjev NSKS. Kot posebno vprašanje ostaja »bojkotiranje« prireditev, na katerih nastopa KPPZ; razlogi za zadržanje NSKS v tem primeru v javnosti niso bili dovolj pojasnjeni, tako da se tu vzdržimo prenatrženega sklepanja.

Kljub razhajanjem glede vključevanja partizanskih tradicij v delovni program organizacij koroških Slovencev je tudi Narodni svet koroških Slovencev v zadnjih letih praviloma vedno zastopan na občnih zbiorih Zveze koroških partizanov, velikokrat (vsaj s simboličnim zastopstvom) tudi na spominskih slovesnostih ZKP. To je treba posebej poudariti, da ne bi ostal napačen vtis, da odklonilno mnenje nekaterih njegovih članov določa tudi načelno zadržanje te osrednje organizacije. Občni zbor ZKP 19. 11. 1983 je posebej pozdravil tudi tajnik Narodnega sveta mag. Franc Wedenig in »izjavil, da se osebno in tudi NSKS prizna k partizanski miselnosti, ki tudi danes ni manj važna kot v nacistični dobi, ker se je za človekove pravice treba boriti tudi danes. Narodno osvobodilni boj na Koroškem je del naše zgodovine, je bistven del naše narodne identitete.«²² Brez zadržkov je sodelovanje NSKS z Zvezo slovenskih izseljencev, ki je prav tako važen subjekt v ohranjanju protifašistične tradicije med koroškimi Slovenci. Iz

¹⁹ V op. 3 navedeno Kežarjevo delo, VKP 16/1982, št. 2, s. 26

²⁰ V op. 2 navedeno Prušnikovo delo, VKP 4/1971, št. 4, s. 39

²¹ V op. 3 navedeno Kežarjevo delo, VKP 15/1981, št. 4, s. 34

²² SV 25.11.1983

zadnjega časa naj spomnimo le na spominsko slovesnost ob štiridesletnici izgona (aprila 1982) ter na razstavo in pomembno knjižico »Pregnanstvo in upor – Vertreibung und Widerstand«, ki sta bili pripravljene ob tej priložnosti.

Za podrobnejšo analizo članstva ZKP in odnosa koroških Slovencev do ZKP bi bilo potrebno anketirati člane ZKP in reprezentativni vzorec predstavnikov manjšine; to v okviru naše raziskave ni bilo predvideno. Tako smo se morali omejiti predvsem na publicirana ali kako drugače dokumentirana stališča. Posredno pa smemo sklepati o poznavanju NOB, o odmevnosti delovanja in popularnosti voditeljev ZKP na podlagi ankete med slovensko mladino na Koroškem, ki jo je leta 1985 pripravil sodelavec Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu dr. Franc Merkač. Anketa je bila sicer omejena predvsem na katoliške organizacije (Katoliška mladina, Koroška dijaška zveza, Slovenski koroški skavti in skavtinje – skupaj 133 anketirancev), le osmino odgovorov (19) je posredovala Zveza slovenske mladine, vključena v ZSO. V anketi je le tretjina deklet in 58 % fantov pravilno povedala letnico izselitve koroških Slovencev v rajh. 80 % mladincev je sicer vedelo, da je bil dr. Joško Tischler profesor, a le še polovica, da je bil tudi soustanovitelj NSKS in politik. Dr. Franca Petka polovica mladincev sploh ne pozna, le dobra četrtina pa ve, da je bil soustanovitelj ZSO in politik, ne pa pesnik ali učitelj. Anketirana mladina slabo pozna tudi sedanje predsednike slovenskih koroških organizacij.²³ Na drugi strani poznamo primere odličnega sodelovanja med področnimi odbori ZKP in Zveze slovenske mladine (posebej npr. v Pliberku in v Železni Kapli); mladinska delovna brigada je obnavljala Peršmanovo domačijo nad Lepeno (Lepen), kjer je od 25. 4. 1982 Muzej koroškega narodnoosvobodilnega boja, posebne prostore v domačiji pa ima tudi mladinska organizacija. KPPZ sestavljajo predvsem mladi pevci. Slabša je izkušnja z bralno značko Karla Prušnika Gašperja, ki se še po pol desetletja ni uspela razširiti med mlade bralce na avstrijskem Koroškem.

Žal ne v Prušnikovem pregledu ne v pregledani dokumentaciji ni natančnejših podatkov o članstvu nemško govorečih koroških partizanov in borcev odpora v DKP, DBPSK oziroma v ZKP. Na ustanovnem občnem zboru DKP 6. 3. 1946 je bil nemški protifašist Matthias Stollwitzer izvoljen za podpredsednika. Sklepamo lahko, da vsaj od ponovne ustanovitve ZBPSK 23. 9. 1947, ko so diplomatska pogajanja za priključitev slovenskega oziroma narodnostno mešanega ozemlja Koroške k Jugoslaviji že dosegla novo fazo, nemško-avstrijskih partizanov v zvezi praktično ni bilo več, še posebej ne več po informbirojevskem letu 1948. Sicer pa vprašanje puščamo odprto.

²³ Anketa med slovensko mladino na Koroškem v letu mladine – 1985. Pripravil in obdelal v okviru Slovenskega znanstvenega inštituta Franc Merkač. Celovec 1985. Kopija v dokumentaciji INV.

Sodelovanje ZKP z drugimi borčevskimi in odporniškimi organizacijami

V vojni skovano tovarištvo avstrijskih in slovenskih protifašistov se je vsaj v določeni meri ohranilo tudi pozneje. Poleti 1947 je tako npr. tudi konferenca avstrijskih antifašističnih borcev v Celovcu protestirala proti obsodbi Karla Prušnika Gašperja in proti prepovedi organizacije koroških slovenskih partizanov.²⁴

26. 6. 1947 pripravljena pravila ZBPSK v svojem zadnjem členu (16.) določajo, da bo zveza »stremela za tem, da postane članica Zveze avstrijskih protifašističnih borcev za svobodo na Dunaju.«²⁵ Načelno stališče slovenske partizanske organizacije na Koroškem je bilo torej že od začetka jasno.

V začetku sedemdesetih let se je Prušnik ozrl na četrto stoletje sodelovanja in zapisal: »Med tem ko ima Zveza koroških partizanov tesne akcijske stike s socialistično odporniško organizacijo Bund sozialistischer Freiheitskämpfer und Opfer des Faschismus (Zveza socialističnih borcev za svobodo in žrtev fašizma), nam z ÖVP-jevsko odporniško organizacijo kljub iskrenemu prizadevanju ni uspelo ustvariti sodelovanja. Medtem ko sta se prvi organizaciji vedno odzvali našim povabilom in poslali svoje zastopnike na naše prireditve, kjer so v duhu protifašistične solidarnosti tudi spregovorili, se ÖVP-jevska »Kameradschaftsbund der politisch Verfolgten« niti enkrat ni odzvala našim vabilom. Prvi dve organizaciji sta bili prisotni na vseh občnih zborih, razen na dveh (KPÖ-jevska med najhujšo informbirojevsko kampanjo proti Jugoslaviji ni bila navzoča), odkritjih spominskih plošč, polaganju vencev, odkritju spomenikov itd. Tudi Zveza koroških partizanov se je odzvala njihovim prireditvam in poslala tja svoja zastopstva, kadar koli so jo bili povabili, tako da smo bili in smo še naprej s socialistično in komunistično avstrijsko odporniško organizacijo akcijsko povezani v boju proti nacistični ideologiji na Koroškem in v Avstriji.«²⁶

V sedemdesetih letih je ZKP navezala stike tudi z ÖVP-jevsko odporniško organizacijo. Od 20. obletnice ustanovitve I. avstrijskega partizanskega bataljona (jeseni 1964) so tesni stiki tudi med ZKP in borci tega bataljona. ZKP sodeluje z Dokumentacijskim arhivom avstrijskega odporniškega gibanja na Dunaju (dolgoletni vodja dr. Herbert Steiner). Dodati je treba še plodne stike z Delovno skupnostjo organizacij nekdanjih taboriščnikov in borcev avstrijskega odpora (Arbeitsgemeinschaft der KZ Verbände und Widerstandskämpfer Österreichs, Dunaj; sekretar Erich Fein je znan kot avtor knjige o pomnikih avstrijskega odpora »Die Steine reden«;

²⁴ V op. navedeno Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 45; po poročilu v SV 1947, št. 36 (64)

²⁵ Kot v op. 10

²⁶ V op. 2 navedeno Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 36–37

upošteva tudi partizanske spomenike na Koroškem). Še pred srečanji borcev iz prostora Alpe-Jadran je imela ZKP stike tudi s protifašističnimi borci avstrijske Štajerske.²⁷

Primer ignoriranja ZKP ob majskih proslavah leta 1985 ter ob dnevu mrtvih v istem letu nazorno kaže, da vsa vprašanja med različnimi odporiški organizacijami niso jasno razrešena, odnosi pa ne vedno povsem iskreni. Kot kuriozum v tem sklopu omenimo nedavno vprašanje žurnalista celovškega radia predsedniku ZKP Janezu Wutteju Lucu o možnosti za srečanje in nekakšno pomiritev med koroškimi partizani in koroškimi brambovci iz predplebiscitnega časa. Luc je potrdil pripravljenost ZKP za široko sodelovanje tudi z drugače mislečimi pripadniki večinskega naroda; pogoj za stike pa bi bila brambovska odpoved nemškonalnim zahtevam po postopnem statističnem izginotju koroških Slovencev.²⁸

ZKP je ves čas tesno povezana z borčevsko organizacijo v Sloveniji in Jugoslaviji. Podrobneje te ugotovitve ni potrebno utemeljevati. Pač pa lahko dodamo, da je med vsemi organizacijami koroških Slovencev prav ZKP najbolj živo vključena v svojo matično oziroma partnersko organizacijo. Posebej ob srečanjih Alpe-Jadran lahko dalje ugotovimo še razliko med slovenskimi partizani na avstrijskem Koroškem in na italijanskem Primorskem; slednji namreč nimajo svoje samostojne organizacije, ampak se vključujejo v vseitalijansko zvezo borcev protifašističnega odpora. Čeprav ima tudi taka oblika organiziranja svoje prednosti, si jo na Koroškem le težko zamišljamo.

Vsaj omeniti je treba tudi občasne stike ZKP s svetovno organizacijo protifašističnih borcev; stiki segajo vsaj v leto 1955.²⁹ Do tesnejšega neposrednega sodelovanja ni moglo priti, ker se svetovna organizacija povezuje le z vsedržavnimi združenji in ne pokrajinskimi, za kar formalno štejejo ZKP.

Skrb za partizanska grobišča in za spominska obeležja

Skrb partizanske organizacije za dostojen pokop padlih soborcev, za primerno ureditev grobišč, za njihovo vzdrževanje in za postavitev spominskih obeležij na pomembnih krajih koroške NOB se danes kaže v več kot 50 partizanskih nagrobnikih in pomnikih širom po Koroški. Kar nekaj podatkov o tej skrbi smo povzeli v naši raziskovalni nalogi in v objavi v VKP³⁰, sistematičen prikaz pa bi lahko predstavljal samostojno raziskavo, saj

²⁷ Prav tam, s. 37–39 in 53–55

²⁸ Slovenska oddaja celovškega radia 5.3.1986

²⁹ V op. 2 navedeno Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 40, 42 in 51a

³⁰ Kot v op. 5

Marija Suhodolčanova v svoji Bibliografiji NOB in fašističnega nasilja na Koroškem (Ravne na Koroškem, 1985) navaja naslove čez tisoč člankov o grobiščih, spomenikih in spominskih proslavah.

Čeprav DKP oziroma ZBPSK pred 23. 9. 1947 nista bila priznana, leta 1945 pa niti ne ustanovljena, so bili prvi padli partizani prekopani že poleti 1945. Znana je velika pogrebna svečanost za šestimi partizani 17. 7. 1945 na pokopališču v Vrbi.³¹ Drago Druškovič je pomen prvih partizanskih prekopov za narodnostni položaj koroških Slovencev v prvih povojnih mesecih na kratko označil takole (sam je sodeloval pri njih in posnel tudi zbirko fotografij): »Ob odhodu slovensko-jugoslovanskih partizanskih enot je narodnostno najbolj zaveden s partizani sodelujoči del doživel hud psihični udarec. To zagatno tesnobo naj bi reševale organizacije koroških Slovencev, med njimi 'partizanska zveza' . . . V teh prizadevanjih se mi zdi pomemben prvi veliki pogreb partizanov v Št. Jakobu v Rožu, ki je bil vsekakor še pred prvimi volitvami (25. 11. 1945) in je pomenil odtlej neke vrste model, kako je treba takšen pogreb svečano ob sodelovanju medzavezniških misij pripraviti . . . Pomenili so pot k afirmaciji slovenskih ljudi v tistem času.«³²

V obdobju osemnajstmesečne prepovedi delovanja partizanske organizacije na Koroškem je bila opravljena še vrsta prekopov in organizirani so bili spominski »dnevi žrtev« v različnih krajih. Kot govornik je še nastopil tudi dr. Joško Tischler, poznejši ustanovitelj NSKS³³. V letu 1948 je bil npr. »Partizanski teden« 2.–9. maja; odkrita sta bila dva pomnika padlim, v okviru tedna pa sta sodila še prekop partizanov v Šentlenartu pri sedmih študencih (St. Leonhard bei Siebenbrünn) in obisk vrste krajev, pomembnih iz koroške NOB.

V zgodovinskem pregledu smo navajali, kako je v različnih letih teklo delo ZKP za postavitve, obnavljanje in vzdrževanje primernih spomenikov partizanskemu boju. Tu naj povzamemo in dopolnimo le, da je obdobju prekopov sledilo obdobje postavljanja spomenikov, pri čemer je imela ZKP številne težave s posvetnimi in cerkvenimi oblastmi. Vrstili so se tudi prvi napadi na partizanska grobišča. Znano je, da tudi tistih, ki so 10. 9. 1953 razstrelili šentruperški spomenik, avstrijska policija ni nikoli izsledila. Pač pa je ZKP od mestne občine Velikovec aprila 1956 dobila račun za prevoz ostankov razstreljenega spomenika od mestnega urada do mestnega skladišča, čeprav zvezi lokalne oblasti niso omogočile pregleda in zaznamovanja ostankov; ZKP tudi ni bila obveščena, kaj naj bi sploh bilo zaplenjeno in

³¹ Serija slik v fotografski zbirki dokumentacije INV

³² Pismo Draga Druškoviča podpisanemu avtorju 17.3.1986. Gradivo (pričujoče) raziskovalne naloge v dokumentaciji INV.

³³ Po dokumentu v fasc. SO-7 v arhivu INV naj bi bila ena od slovesnosti v Šentjakobu 7.2.1947, govorniki pa Šimej Martinjak, dr. Joško Tischler in Franc Primožič Marko.

predano v varstvo velikovški občini.³⁴ V drugi polovici šestdesetih let je »Slovenski vestnik« poročal, da so nekatere uprave pokopališč pozabile na 19. člen Avstrijske državne pogodbe (ta določa, da bo Avstrija grobove in spomenike protinacističnih borcev »spoštovala, varovala in vzdrževala«!) in so začele odstranjevati partizanske grobove; ZKP je uspešno intervenirala. Ponekod drugod je avstrijski Črni križ (organizacija, ki skrbi za vojaške grobove) partizanske grobove opremila z napismi »Unbekannter Soldat« (neznani vojak).³⁵ Prav tovrstni primeri so bili povod za obsežno akcijo ZKP za postavitve novih spominskih obeležij v letih 1970–71. Ob tej akciji je predsednik ZKP Karel Prušnik Gašper pohvalil tako podporo matične Slovenije kot tudi sodelovanje avstrijskih oblasti in pristojnih župnih upraviteljev.³⁶ Z obiskom partizanskih grobišč, ki ga je leta 1977 na Koroškem opravila jugoslovanska zvezna komisija, je Jugoslavija potrdila svoje legitimno in trajno zanimanje za stanje grobov. Po nedavnih novih odkritjih in izvedenih popravkih na spomenikih se zdi, da preostaja odprta skrb ZKP predvsem še dolgo načrtovana in pripravljana izdaja publikacije o pomnikih NOB na Koroškem.³⁷

Ker je upravljanje s pokopališči na Koroškem cerkvena domena, se je ZKP v svoji skrbi za partizanske grobove nujno srečevala z deželnimi in krajevnimi cerkvenimi oblastmi. Slovenska duhovščina je v velikem številu sodelovala pri povojnih prekopih. Pozneje je prišlo do vrste nesporazumov v zvezi s spomeniki; posebej dolgo sta se vlekli pravdi okrog napisa na spomeniku v Šentrupertu pri Velikovcu in simbolov na spomeniku v Železni Kapli. Na spominskih prireditvah ZKP cerkvenih obredov sedaj ni, kar je delno tudi odsev procesa splošne sekularizacije koroške družbe in koroških Slovencev kot narodne skupnosti.

Urejanje socialnega položaja nekdanjih borcev in žrtev fašizma

Ostaja nam še, da potrdimo uspešnost »stanovskih« prizadevanj ZKP pri urejanju socialnega statusa nekdanjih borcev in žrtev fašizma ter njihovih svojcev. V zgodovinski literaturi so sicer bolj poznana dolgoletna

³⁴ SV 20.4.1956

³⁵ SV 25.3.1966 in 9.2.1968 (poročilo z občnega zbora ZKP 3.2.1968)

³⁶ V op. 2 navedeno Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 39 in 58. TV-15, naš tovariš, Ljubljana 15.7.1971

³⁷ Izid publikacije je predviden za december 1986. Krajših popisov pomnikov NOB na Koroškem je doslej izšlo že več. Tako npr. Bogdan Žolnir: Partizanski grobovi onkraj meje. – Koroški fužinar, Ravne na Koroškem, 1966, št. 4, s. 7–12. Karel Prušnik: Kot žrtve ste padli v borbi za nas ... Partizanska grobišča na Koroškem. – SV 6.3. – 18. 12. 1970 ter VKP 3/1970, št. 1–2, s. 48–54 in 4/1971, št. 1–2, s. 83–101. O poskusih uresničevanja sklepa prve seje Področnega odbora koroških partizanov za Gorenjsko 7.3.1976 v Radovljici, da bi izdali publikacijo o pomnikih koroške NOB, poroča že Črtomir Zorec: Pred izidom zbornika pomnikov NOB na Koroškem. – VKP 14/1980, št. 3–4, s. 77–79.

povojna prizadevanja slovenskih koroških pregnancev za povrnitev premoženja in izplačilo ustrezne odškodnine. Prušnik v svojem pregledu na več mestih³⁸ poroča o tovrstnih prizadevanjih ZKP in njenih predhodnic. Ne omenja pa, da se je spomladi 1950 iz protesta zaradi počasnosti avstrijskih oblasti pri urejanju statusa žrtev fašizma za koroške partizane in njihove vdove in sirote sam odrekel svoji renti in jo namenil fondu ZBPSK, dokler ne bi bile rešene vse slovenske vloge za pomoč po avstrijskem že leta 1945 izdanem zakonu o skrbi za žrtve fašizma (Opferfürsorgegesetz).³⁹ Prušnik omenja celo število 1.100 žrtev, upravičenih do podpore. Zato ni čudno, da v ZKP deluje posebna invalidska komisija. Po desetletnem zavlačevanju avstrijskih oblasti je 17. 9. 1955 invalidska komisija ZKP v Celovcu sklicala posebno konferenco, s katere so partizanski invalidi in svojci padlih partizanov poslali protestno resolucijo na avstrijsko pravosodno ministrstvo.⁴⁰ Pomembno je tudi, da je ZKP posredovala razmeroma številne podpore tudi z jugoslovanske strani; poleg rednih denarnih podpor socialno ogroženim udeležencem NOB (okoli 150) gre tu še za zdravstveno pomoč in za občasna letovanja na Jadranu, ki so se uveljavila že kmalu po koncu vojne tudi kot ena izmed oblik stikov ZKP z matično deželo.⁴¹

Summary

THE ASSOCIATION OF CARINTHIAN PARTISANS (ZVEZA KOROŠKIH PARTIZANOV) AND ITS ROLE IN THE SOCIETAL LIFE AND POLITICAL ACTIVITIES OF CARINTHIAN SLOVENES

The research project entitled »Sociopolitical Processes within the Slovene Minority in Austria since 1955« includes an analysis of the functioning of some of the most important organizations of Carinthian Slovenes. The association of Carinthian ex-fighters against Nazism is one of these organizations; founded at the beginning of 1946 and still active, its name has been since 1952 »Zveza koroških partizanov – Verband der Kärntner Partisanen« (Association of Carinthian Partisans, or ACP).

The concluding part of the outline description of the postwar activities of the ACP, contained in the foregoing project, has served as the basis for this paper which describes the statutory regulation and program objectives of the partisan organization, provides basic information on its status within the network of Carinthian-Slovene organizations, and reports on its cooperation with other veterans' and ex-resistance organizations. The paper also briefly presents the ACP's concern for partisan cemeteries and monuments (over 50 of them) as well as for regulating the social status of war veterans and victims of Fascism.

³⁸ VKP 4/1971, št. 1–2, s. 71 in št. 4, s. 41–42; VKP 5/1972, št. 3, s. 40

³⁹ SV 9.6.1950

⁴⁰ V op. 2 citirano Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 51. SV št. 38 (700), 1955

⁴¹ Kot v op. 38. V op. 32 navedeno Druškovičevo pismo.

All of the postwar regulations of the ACP quote as one of its objectives the complete eradication of Nazi mentality and active support of anti-Fascist and democratic traditions. The ACP has initiated the historical study of anti-Fascist struggle in Carinthia; it also took care of decorous funerals of the victims of Nazism and saw to it that they were held in grateful remembrance. Especially in the early postwar years, the ACP undertook the important task of offering assistance to disabled partisan veterans and to the families – particularly orphans – of the dead partisans. In 1983, the goals of the ACP were supplemented by »Giving support to the peace movement.« At the same time, new members began to be admitted to the Association; whereas before the membership had consisted only of ex-partisans and former anti-Fascist activists, it now became larger as members of the younger generations who endorsed the views and goals of the Association began to join in. On the occasion of its 40th anniversary, in the spring of 1986, the ACP totaled some 400 members, among whom there were over 50 young members. The headquarters of the ACP are in Klagenfurt/Celovec; further, there are eight regional committees being all located in the ethnically mixed area of southern Carinthia.

Since 1955, when »Zveza slovenskih organizacij na Koroškem – Zentralverband slowenischer Organisationen in Kärnten« (Federation of Slovene Organizations in Carinthia, or FSOC) united the »leftwing« resp. »progressive« organizations of the Slovene minority, the ACP has been one of its founding members. The ACP was led by Karel Prušnik-Gašper, a prewar communist revolutionary and noted partisan leader, until his death in 1980. Since partisan combat did not unite only anti-Fascists of communist or socialist persuasion, the ACP of today similarly includes members of different political persuasions. Regardless of their membership in the ACP or FSOC, certain ex-partisans who are ACP members are activists of the »right-wing or conservative« central organization called »Narodni svet koroških Slovencev – Rat der Kärntner Slovenen« (National Council of Carinthian Slovenes); it is interesting to note that in the early years of its existence, following its foundation in 1949, the National Council was openly hostile to the ACP, or at least to its communist-socialist leadership.

Because in Austria the process of denazification has never been consistently carried out, and given that in Carinthia German nationalism directed against the Slovene minority has been characterized by explicitness and intolerance for a century, it is hardly surprising that ACP has been constantly attacked by the press; moreover, there have been even a number of bodily assaults on Carinthian partisan veterans and instances of desecration of the partisan cemeteries and monuments. These discreditable acts were committed despite the fact that according to Article 19 of the State Treaty for the Re-Establishment of an Independent and Democratic Austria, the country is bound to »respect, protect and maintain« the tombs and monuments erected in honour of the dead fighters against Nazism.